

דְּתִישְׁבוּעַ

פרשת מקץ, תשע"ט, מספר 1297

על פותרי החלומות המקראיים - יוסף ודניאל

נעמה גולן

המלך הזר, ומגיע שם לעמדת מפתח. להלן אתמקד בדמויותיהם של פותרי החלומות המקראיים, יוסף ודניאל. עיון מדוקדק בסיפורים אלו חושף קווי דמיון רבים בין שתי הדמויות.

דמויותיהם של יוסף ודניאל אינן רק דמויות של פותרי חלומות, אלא מדובר בדמויות החולמות בעצמן. לפני שנזרק לבור, נקרא יוסף על ידי אחיו "בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלְּזָה" (בר' לז:ט), כינוי המבטא לעג המופנה כלפיו מצד אחיו בעקבות חלומות הגדולה שחלם; חלומות אשר עוררו את כעסו של אביו ואת קנאת אחיו. דניאל אף הוא חולם חלומות ורואה חזיונות. בחלקו הראשון של ספר דניאל משמש דניאל בתור פותר חלומות (דנ' ב:ד-ה), ואילו בחלקו השני של הספר (דנ' ז-יב) דניאל מספר בגוף ראשון על החזיונות שחזה בעצמו.

יוסף ודניאל מתוארים כיפי תואר (בר' לט:ו; דנ' א:ד), וכאנשים חכמים (בר' מא:לט; דנ' א:ד) אשר חכמתם מסייעת בידם לפתור את חלומות המלך (בר' מא:טו; דנ' א:יז). שניהם בעלי שם כפול: שם עברי, לצד שם נוסף שניתן להם בידי השליט. על יוסף נאמר: "וַיִּקְרָא פְרַעֲהַ שֵׁם יוֹסֵף צְפֹנָת פַּעֲנֹחַ" (בר' מא:מה), ועל דניאל נאמר: "וַיִּשֶׂם לָהֶם שֵׁר הַסְרִיסִים שְׁמוֹת וַיִּשֶׂם לְדָנְיָאֵל בְּלִטְשַׁאצַּר" (א:ז). על שני הגיבורים מסופר שה' נתן את חנינם או חסדם לפני השליט: "וַיְהִי ה' אֵת יוֹסֵף וַיְיָט אֵלָיו חֶסֶד וַיִּתֵּן חֲנוּן בְּעֵינֵי שֵׁר בֵּית הַסֵּהֶר" (בר' לט:כא), וכמעט באותן המילים נאמר על דניאל: "וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֵת דָּנְיָאֵל לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְפָנֵי שֵׁר הַסְרִיסִים" (א:ט). שני הגיבורים עומדים לפני המלך: "וַיִּוֹסֵף בֵּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעֵמְדוֹ לְפָנֵי פְרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלְּפָנֵי פְרַעֲהַ וַיַּעֲבֵר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם" (מא:מו), ובמילים דומות מסופר על דניאל ושלושת חבריו: "וַיַּעֲמְדוּ לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ" (א:יט).

יוסף פותר את חלום פרעה מלך מצרים ודניאל פותר את חלומותיו של נבוכדנצר מלך בבל (דנ' ב:ד), ואף מפענח לבלשאצר את החידה, בדמות הכתובת הסודית שהופיעה באמצע משתה היין (דנ' ה). בעקבות חלומותיהם המסעירים, המלכים מתייעצים

פרשתנו נפתחת בסיפור על צמד חלומות שפרעה חולם על פרות ושיבולים, חלומות אשר מסעירים את רוחו של המלך, וכשהוא מתעורר בבוקר מסופר עליו: "וַתִּפְעַם רוּחוֹ" (בר' מא:ח). ביטוי זה נזכר גם בקשר למלך נבוכדנצר: "וּבְשָׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר חָלַם נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת וַתִּתְּפַעֵם רוּחוֹ וַשְׁנָתוֹ נְהִיָּתָה עָלָיו" (ב:א). פרשנים וחוקרים שונים עמדו על הקשר ההדוק שקיים בין שני פותרי החלומות המקראיים: יוסף ודניאל.¹ הדמיון הרב שקיים בין סיפורים אלו (ואף לסיפור מגילת אסתר) מצביע על כך, שסיפורים אלו שייכים לאותו ז'אנר ספרותי של 'סיפורי חצר'. ז'אנר זה מצוי גם מחוץ למקרא. כך לדוגמה 'סיפור זרובבל' שבעזרא החיצוני, ספר טוביה, סיפור אחיקר ועוד.² 'סיפורי חצר' מעין אלו מתארים את החצרן היהודי או את בן קבוצת המיעוט בעל הזהות השונה מבחינה אתנית, אשר בזכות חוכמתו הוא עולה לגדולה בחצר

* ד"ר נעמה גולן, מרצה למקרא באוניברסיטת אריאל, במכללת סמינר הקיבוצים ובמכללת הרצוג.

¹ כבר חז"ל עמדו על הקשר בין שתי הדמויות הללו. ראו: בראשית רבה (וילנא) פרשה פט, וראו גם רש"י לבר' מא:ח: "ותפעם רוחו – ומטרפא רוחיה" (ת"א), מקשקשת בתוכו כפעמון. ובנבוכדנצר הוא אומר: 'ותתפעם רוחו' (דנ' ב:א) – לפי שהיו שם שתי פעימות: שכחת החלום והעלמת פתרונו". מהחוקרים המודרניים ראו: L. A. Rosental, "Die Josephsgeschichte mit den Büchern Esther und Daniel Verglichen", ZAW 15 (1985), pp. 279-280; J. J. Collins, *A Commentary on the Book of Daniel* (Hermeneia, 16), Philadelphia 1993, pp. 39-40; M. Segal, "From Joseph to Daniel: The Literary Development of the Narrative in Daniel 2", VT 59 (2009), pp. 123-149.

² L. M. Wills, *The Jew in the Court of the Foreign King: Ancient Jewish Court Legends* (HDR 26), Minneapolis 1990, pp.193-204.

בעא גביה, ולהלן חלמא ופתרוניה" (בראשית רבה [וילנא] פרשה פט). רבי יהודה שם לב לכך, שבמובנים מסוימים דניאל מתואר כמי שעולה בדרגתו על יוסף. שכן, בעוד שיוסף רק פתר את חלומו של פרעה, הצליח דניאל במשימה סבוכה אף יותר; מלבד פתרון החלום הצליח הוא לומר לנבוכדנצר את חלומו.

דניאל מוצג כמי שעולה בדרגתו על יוסף גם בהיבט נוסף. שני הסיפורים מתארים כיצד הגיבור היהודי עולה לגדולה. אולם בסיפורי דניאל קיימת "מדרגה נוספת"; לא זו בלבד שהגיבור היהודי עולה לגדולה, אלא שבעקבות פתרון החלום, המלך הזר מגיע להכרה בא-ל. ארבעה מתוך ששת סיפורי דניאל מסתיימים בכך שהמלך הזר מפאיר את א-לוהיו של דניאל או של שדרך, מישיך ועבד נגו (ב:מז; ג:כח-כט; ד:לד; ו:כו-כח).

התיאור של המלך הגוי, אשר מכיר בעליונות הא-ל ומפאיר אותו, אינו אופייני לספרות המקרא הקלאסית, ומלמד על אופיו של ספר דניאל, המאוחר מבין ספרי המקרא. ספר זה מבטא תפיסה ייחודית הקוראת לכל העמים להכיר בשלטונו של הא-ל על מלכות האדם; להכיר בכך "דִּי שְׁלִיט (עליא) עֲלָאָה בְּמַלְכוּת (אנושא) אַנְשָׂא וְלִמְן דִּי יִצְבָּא יִתְנַנָּה" (ד:ד) [=ששליט העליון על מלכות האדם, ולמי שירצה יתננה].

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של
אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

עם חרטומיהם (בר' מא:ח; דנ' ב:ב), אולם אלו נכשלים במלאכתם ואינם מצליחים לפתור את משמעות החלומות (בר' מא:ח; דנ' ב:י; ד:ד; ה:ח). בשני הסיפורים מופיעה בשלב זה דמות נוספת, שתפקידה לספר למלך על קיומו של פותר חלומות עברי/יהודי, אשר נודע בשל הצלחתו בתחום זה. שר המשקים מזכיר את יוסף לפני פרעה (בר' מ:ט-יג); אריוך מזכיר את דניאל לפני נבוכדנצר (ב:כה), והמלכה מזכירה את דניאל לפני בלשאצר (ה:יא). בעקבות זאת, פותרי החלומות מובאים בבהלה ובדחיפות לפני המלך (בר' מא:יד; דנ' ב:כה). שני המלכים אומרים לפותרי החלומות כי הם שמעו עליהם (בר' מא:טו; דנ' ה:יד-טז), ושני הסיפורים מדגישים את זהותו העברית או היהודית של פותר החלומות (בר' מא:יב; דנ' ב:כה).

שני פותרי החלומות מייחסים את פתרון החלום לא-לוהיהם ולא לעצמם (בר' מא:טז; דנ' ב:כח,ל), ובנוסף, שני פותרי החלומות אינם מסתפקים בפתרון החלום, אלא מוסיפים גם עצה מעשית: לאגור אוכל לקראת שבע שנות הרעב (בר' מא:לג-לד) או לתת צדקה לעניים וכך להביא לדחייה של העונש (דנ' ד:כד). לאחר פתרון החלום עולים פותרי החלומות לגדולה ומקבלים פרס על פתרונם. הם מולבשים בבגדי מלכות וצעיף זהב ניתן על צווארם (בר' מא:מב; דנ' ה:כט).

קיים גם דמיון מילולי בין הסיפורים: בסיפור יוסף מסופר כי פניהם של שר המשקים ושר האופים זועפות בעקבות החלום שחלמו: "וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בְּבֹקֶר וַיֵּרָא אֹתָם וְהִנֵּם זֹעֲפִים" (בר' מ:ו), ובדניאל מסופר כי שר הסריסים ממאן לבקשתו של דניאל להימנע מפת-בג המלך, בטענה: "לָמָּה יֵרָאָה אֶת פְּנֵיכֶם זֹעֲפִים מִן הַיְלָדִים אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם" (א:י). בנוסף, בשני הסיפורים מופיע הביטוי **בריאי בשר**: בחלום פרעה הפרות מתוארות כ"פּוֹת מְרָאָה וּבְרִיאַת בָּשָׂר" (בר' מא:ב), ובדניאל, לאחר עשרת הימים של הניסיון שעורכים דניאל וחבריו "נִרְאָה מְרָאֵיהֶם טוֹב וּבְרִיאֵי בָּשָׂר מִן כָּל הַיְלָדִים הָאֲכָלִים אֶת פֶּת בֶּגְדֵי הַמֶּלֶךְ" (א:טו).³

לצד נקודות הדמיון הרבות יש לשים לב לשוני שבין הסיפורים. במדרש מובאת דעתו של רבי יהודה, המיטיב לעמוד על הקשר שבין דמויותיהם של יוסף ודניאל. בניסיונו להסביר את ההבדל בין "ותפעם" (הנזכר בקשר לפרעה) לבין "ותתפעם" (הנזכר בקשר לנבוכדנצר), רבי יהודה אומר כך: "כאן חלמא ידע ופתרוניה

³ לדיון רחב יותר בהשוואה זו ובהשוואות נוספות בין סיפורי דניאל לסיפורי חצר אחרים ראו: נ' גולן, **סיפורי דניאל: ניתוח ספרותי של דניאל א-ו**, חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", רמת גן תשע"ז, עמ' 250-269.